

Over dementie, waarneming en afbeelding.

Dementie en kunst

Dementie als artistiek onderwerp is voor mij in eerste instantie een poging iets te begrijpen van hun situatie en dat over te brengen. Hoe zien zij de wereld? Wat ervaren zij? Om de gevoelens en omstandigheden van een ander als uitgangspunt te nemen voor de vormgeving van een kunstwerk is niet heel ongewoon. Maar het gezichtspunt van een dementerende leidt tot een bijzonder probleem, wat raakt aan het fundament van de kunst van het afbeelden zelf.

Waarneming en de kunst van het 'nabootsend afbeelden' (mimesis)

In de kunst heerste lang de vraag hoe wij de wereld zien en hoe wij dat moeten afbeelden. Het 'nabootsen van de natuur' bleek geen objectieve zaak. Het is geen kwestie van mechanisch kopiëren, maar van samenvatten, vertalen naar het gebruikte medium. Hoe en in welk medium 'de natuur' wordt vertaald is afhankelijk van de levensopvatting en het talent van de kunstenaar om zijn medium te bespelen.

De mogelijkheden van de kunstenaar zijn beperkt door de grenzen van zijn medium. Een schilder bijvoorbeeld heeft maar twee dimensies tot zijn beschikking, en weinig kleur- en lichtbereik. Een beeldhouwer is gehouden aan de bewerkbaarheid van zijn materiaal. Enzovoort. Alles moet binnen die grenzen worden vormgegeven.

De oplossing van deze problematiek is verbonden aan de manier waarop wij ons gewoonlijk door de overweldigende hoeveelheid zintuigelijke informatie over onze omgeving heen slaan, waaronder wij voortdurend worden bedolven.

We hebben noch de tijd noch de middelen alles even zorgvuldig te beoordelen. De noodzaak is er ook niet; slechts een klein deel van alle informatie is van wezenlijk belang. Om efficiënt het wezenlijke te onderscheiden hanteren we een strategie van projectie en perceptie. We vertrouwen op voorkennis die wij hebben meegekregen of opgedaan. Deze projecteren we op de waargenomen dingen. Dit levert een ruw (voor)-oordeel op, waarop we de keuze baseren wat onze bewuste aandacht verdient. Vervolgens interpreteren we alleen dat zorgvuldiger (perceptie).

Deze strategie wordt door kunstschilders omgekeerd gebruikt. Met veel minder informatie geven zij toch de illusie van ruimte, van 'de hele wereld'. Dit kan alleen maar omdat wij, beschouwers, gewend zijn 'aan een half woord genoeg te hebben'. De rest vullen we nu zelf aan (projectie).

Aantasting van vermogen tot projectie en perceptie door dementie

Dementie heeft heel veel invloed op 'hoe de wereld wordt gezien'. Patienten hebben niet meer genoeg aan een half woord. Hun voorkennis is niet meer in orde, het 'vooordeel' is steeds vaker mis. Hun perceptieve vermogens zijn ook afgenomen. Enerzijds zijn zij dus minder in staat hun aandachts-gebied effectief te kiezen, anderzijds is ook hun beoordelingsvermogen sterk verminderd. Er moet meer worden gedaan met minder middelen.

Wij kunnen uiteindelijk slechts gissen hoe dementerenden de wereld ervaren. Bovenstaande overwegingen geven ons wel een mogelijkheid ons in te leven in een deel van hun problemen. Het lijkt erop dat zij worden overspoeld met indrukken die ze niet kunnen duiden. Alles gaat te snel voor ze. Dit put hen uit, maakt ze moedeloos en vaak depressief.

Aantasting van alle vermogens

De buitenwereld is niet het enige wat voor hen moeilijk wordt te bevatten. Het verval gaat bij iedereen weer anders. Maar uiteindelijk leidt het afnemen van het geheugen en andere geestelijke vermogens tot een onverbiddelijk isolement. Zelfs het eigen lichaam luistert niet meer. Qua levensbehoeften trekt men zich steeds meer terug, tot uiteindelijk het hoogstnoodzakelijke (veiligheid, voedsel en rust). Wij kunnen nog op dit karige niveau enig contact hebben. Maar het is alsof zij zich in een aquarium bevinden waarvan het glas dikker en ondoorzichtiger wordt, en het water troebeler en donkerder, tot wij nog slechts een schim kunnen waarnemen van de mensen die wij eens hebben gekend.